

Onderzoek en beheer

Vissenatlas Noord-Brabant

Wateren Brabant herbergen unieke visstand

De Pontische stroomgrondel is een van de zestien aangetroffen exoten.

Noord-Brabant is niet alleen een van de grootste provincies van Nederland, het is wat vissen betreft ook een van de meest soortenrijke. Uit de onlangs verschenen Vissenatlas Noord-Brabant komt naar voren dat van de circa 70 zoetwatervissoorten die in Nederland voorkomen, er 59 terug zijn te vinden in het Brabantse water.

Tekst Tako Brouwer, Bureau Natuurbalans – Limes Divergens, Hans de Bruin, Waterschap Aa en Maas, Jos Spier, Bureau Waardenburg
Fotografie Paul van Hoof, Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven en Bureau Natuurbalans – Limes Divergens

De laatste decennia zijn in de provincie Noord-Brabant door vele vrijwilligers, professionals en organisaties verspreidingsgegevens van zoetwatervissen verzameld. Dankzij de komst van de Kaderrichtlijn Water zijn daar de afgelopen jaren in hoog tempo extra gegevens bijgekomen. Deze richtlijn verplicht waterbeheerders immers ook tot onderzoek naar de visfauna in hun beheergebied. Een algemeen overzicht van deze enorme informatieschat was tot voor kort niet aanwezig: gegevens waren verspreid vastgelegd in databestanden, waarnemingsboekjes, rapporten, etc. In een poging om alle gegevens te bundelen en voor een breed publiek toegankelijk te maken, is op initiatief van Bureau Natuurbalans – Limes Divergens, Bureau Waardenburg, de Provincie Noord-Brabant, de waterschappen Aa & Maas, De Dommel, Brabantse Delta en Rivierenland, Rijkswaterstaat en Sportvisserij Zuidwest Nederland in 2006 gestart met een verspreidingsatlas van zoetwatervissen van de provincie Noord-Brabant. De gezamenlijke missie van de genoemde organisaties was en is om met deze vissenatlas kennis te verspreiden over de visfauna en de leefgebieden van de vissen binnen de provincie Noord-Brabant.

Verspreidingsgegevens

De start bestond uit het vormen van een database met verspreidingsgegevens van de zoetwatervissen in de provincie. In een poging om alle gegevens te bundelen in één centraal databestand, zijn vele oude databestanden, rapporten en veldboekjes doorgespit. In de database zijn naast de soortgegevens ook gegevens opgenomen met betrekking tot de vismethodiek, het type waarneming

(betreft het een individuele of een systematische waarneming) en het watertype waarin de soort is aangetroffen. Aan de hand van deze gegevens kan later eventueel een uitspraak worden gedaan over de vislevensgemeenschap van watergangen of watertypen en de habitatvoorkeur van verschillende vissoorten. Op basis van de beschikbare verspreidingsgegevens zijn halverwege het atlasproject ook zogenoemde witte gebieden gedefinieerd. In deze gebieden waren op basis van de literatuur en databestanden geen of nauwelijks gegevens beschikbaar. In het tweede deel van het atlasproject zijn de wateren in deze witte gebieden door Bureau Natuurbalans – Limes Divergens, Bureau Waardenburg en vrijwilligers van de Werkgroep Verspreidingsonderzoek Noordoost-Noord-Brabant (RAVON) bemonsterd op de aanwezigheid van vis. Overigens bestaat er geen enkele methode die een volledig beeld van de visfauna geeft. Afhankelijk van de gebruikte vismethode en de morfologie van de watergang worden vrijwel altijd vissoorten en/of individuen gemist. Om toch tot een zo compleet mogelijk beeld van de vislevensgemeenschap te komen, is het noodzakelijk een combinatie van verschillende methodieken te gebruiken. Bijvoorbeeld elektrovisserij in combinatie met een zegentrek.

Bijna zestig vissoorten

In de provincie Noord-Brabant zijn 59 vissoorten aangetroffen. Per vissoort is in de vissenatlas een verspreidingskaart opgenomen met een uitgebreide soortbeschrijving. Daarin worden naast uiterlijk, habitat en ecologie van de soort, ook de algemene verspreiding in Europa en Nederland en een uitgebreidere verspreiding in Noord-Brabant besproken. De beschrijving per vissoort sluit af met bedreigingen voor en van deze vis, welke beschermingsmaatregelen er voor de soort kunnen worden getroffen en de mogelijke eventuele juridische bescherming. De verspreidingsgegevens worden gepresenteerd op kilometerhokniveau. Om het verspreidingsbeeld van de vissoorten zo compleet mogelijk te maken, zijn ook oudere gegevens weergegeven op de verspreidingskaarten. De oudste gegevens stammen uit 1921. Op de verspreidingskaarten is onderscheid gemaakt in waarnemingen uit de periode voor 1980, van 1980 tot 1999 en gegevens vanaf 2000. Door de toegepaste driedeling ontstaat een overzicht van watergangen die recentelijk niet zijn onderzocht. Dit overzicht biedt waterbeheerders de mogelijkheid om hun beheer en/of monitoringsprogramma beter af te stemmen op bestaande gegevens. Als voorbeeld is een verspreidingskaart van het biermpje weergegeven. Van de bijna 60 vissoorten die in Noord-Brabant zijn aangetroffen, ➤

Bronnen

Belangrijke waarnemingsbronnen die hun gegevens beschikbaar hebben gesteld zijn Stichting RAVON, Waarneming.nl, Sportvisserij Nederland en Sportvisserij Zuidwest Nederland, Rijkswaterstaat/Waterdienst, Provincie Noord-Brabant, de waterschappen Aa & Maas, De Dommel, Brabantse Delta en Rivierenland, Bureau Natuurbalans – Limes Divergens en Bureau Waardenburg.

Veel kloosters beschikten vroeger over eigen kweekvijvers voor brasem, karper en zeelt.

Uit de Vissenatlas Noord-Brabant: Vis op vrijdag

Vis op vrijdag is voor veel oudere Brabanders een begrip. Dit gebruik is terug te voeren op het vasten op vrijdag om de kruisiging van Jezus op deze dag te gedenken. Waarom het eten van vis in tegenstelling tot vlees wel was toegestaan, is niet helemaal duidelijk. Hiervoor bestaan verschillende verklaringen. Zo zou het eten van vlees aanzetten tot vleselijke lusten, met alle zondige praktijken van dien, terwijl vis deze zou onderdrukken. Een andere verklaring is dat vissen zonder zonden zijn, daar zij allen de zondvloed hadden overleefd. Deze laatste verklaring wordt ondersteund door middeleeuwse recepten voor de vastenperiode. Naast vissen stonden op vrijdag ook otter, zeehond en beverstaart op het menu. Ook allemaal dieren die zich in het water bevonden.

Het vasten door katholieken beperkte zich niet tot vrijdagen. Ook in de periode tussen Carnaval en Pasen, de eerste week van de vier seizoenen en in de vier weken voor Kerst golden er regels ten aanzien van het eten. Afhankelijk van hoe streng men in de leer was, betekende dit dat katholieken gedurende een derde tot de helft van een jaar geen vlees mochten eten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat bij kloosters, buitenplaatsen, boerderijen en kastelen vroeger veel kweekvijvers voor onder meer brasem, karper, paling en zeelt te vinden waren. De populariteit van deze vissen zal ongetwijfeld te maken hebben met het feit dat het sterke vissoorten betreft. Hierdoor konden zij ook onder minder gunstige omstandigheden goed in leven worden gehouden, zodat altijd verse vis beschikbaar was. Ook visrechten op visrijke wateren waren erg gewild en vaak voorbehouden aan de vermogende adel en geestelijken.

Veel vissen die vroeger werden gegeten, zoals karper en zeelt, staan nu niet meer of zelden op het menu. In Oost-Europa daarentegen vormt gevulde karper nog steeds de hoofdschotel van een vleesloze kerstmaaltijd. Door de instroom van Oost-Europese migranten wint deze vis ook in West-Europese keukens weer wat aan populariteit.

komen zestien soorten van nature niet in Nederland voor. De Vissenatlas Noord-Brabant is het eerste boekwerk waarin al deze exoten, waaronder ook recent in Nederland verschenen soorten zoals Pontische stroomgrondel en de Kesslers grondel, uitvoerig worden beschreven.

De atlas in de praktijk

De vissenatlas Noord-Brabant is meer dan een bundeling van verspreidingsgegevens. Na de inleidende hoofdstukken waarin doelstellingen, bronnen en de methodiek worden beschreven, komen diverse specifieke onderwerpen aan bod. Een indeling van de zoetwatervissen van Nederland, de geschiedenis van de visserij in Noord-Brabant, een beschrijving van de te onderscheiden stroomgebieden en watertypen en een algemene toelichting op de verspreidingsgegevens en vislevensgemeenschappen. Het grootste deel van de atlas bestaat uit een uitgebreide beschrijving van alle Noord-Brabantse zoetwatervissoorten, ondersteund met een verspreidingskaart en soorten foto's. Als laatste wordt in het boek aandacht besteed aan visbeleid en -wetgeving en de inrichting van het waterbeheer in Noord-Brabant.

De gebruiksmogelijkheden van de vissenatlas zijn legio. Te denken valt onder meer aan:

- beekherstel-, hermeanderings- en vismigratieprojecten;
- projecten gericht op het verkrijgen van inzicht in de vissoortensamenstelling van het oppervlaktewater, bijvoorbeeld in het kader van de Flora- en Faunawet of de Europese Kaderrichtlijn Water;
- het stimuleren van vrijwilligersorganisaties om biologische data te verzamelen en met het waterschap te delen;
- het verkrijgen van inzicht in historie, beleid, vislevensgemeenschappen, beheer, inrichting en toekomst;
- het genereren van publiciteit: denk aan het voorlichten van burgers over de visbevolking van wateren in hun omgeving en welke invloed zij daar op kunnen hebben (bijvoorbeeld met betrekking tot exoten);
- als basis voor handhaving van groene wetten.

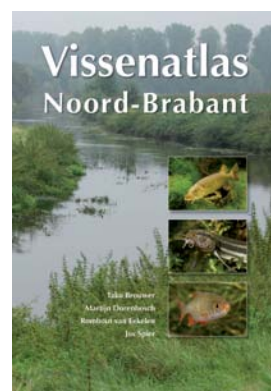
Waterschap Aa & Maas heeft zijn medewerkers geënquêteerd over gebruik van deze atlas in de praktijk. Hieruit blijkt dat de atlas inmiddels met succes is ingezet voor alle hierboven genoemde mogelijkheden, maar met name voor:

- het opstellen van een programma van eisen voor een ecologische verbindingzone en beekherstel van de Aa Heeswijk - Dinther;
- het opstellen van een overzichtsrapportage vismonitoring;
- waterloop specifieke informatie tijdens een Nederlands-Duits symposium over vismigratie langs watermolens;
- het maken van een inschatting van de aan te treffen vissoorten in Brabantse waterlopen;
- een inventarisatie van vissen die bij een vissterfte in de Aa zijn betrokken;
- een gesprek over filmopnames voor een promotiefilm voor vismigratieonderzoek

Bestellen

De 360 bladzijden tellende vissenatlas bevat veel informatie die direct of indirect aan vissen in Noord-Brabant is gerelateerd. Het is een interessant naslagwerk voor veldbiologen, beleidsmakers, sportvissers en iedereen die meer van de provincie Noord-Brabant en haar vissen en visserij wil weten.

De atlas is uitgegeven door Uitgeverij Profiel te Bedum en is voor € 24,95 te bestellen via www.profiel.nl of www.natuurbalans.nl. Ook is de atlas telefonisch te bestellen via 024 – 352 88 08.